

Sa'dullâh El-Berde'î ve Şerhu'l-Avâmîl'l-Mie Adlı Eseri

Sa'd Allah Al-Barda'i and His Work Sharh Al-'Awamil
Al-Mia

Doç. Dr. Ahmet MEYDAN¹, Arş. Gör. Merve KÜÇÜKZOROĞLU²

¹Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul
· ahmet.meydan@marmara.edu.tr · ORCID > 0000-0003-0253-7891

²Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Mardin
· mervekucukzoroglu@artuklu.edu.tr · ORCID > 0000-0001-6740-0576

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 14 Eylül/September 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 23 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Sayı – Issue:** 57 | **Sayfa/Pages:** 277-299

Atıf/Cite as: Meydan, A., Küçükzoroğlu, M. "Sa'dullâh El-Berde'î ve Şerhu'l-Avâmîl'l-Mie Adlı Eseri"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57, Aralık 2024: 277-299.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Merve KÜÇÜKZOROĞLU

Yazar Notu/ Author Note: " Bu çalışma, 09.06.2023 tarihinde Dr. Öğr. Üyesi Ahmet MEYDAN danışmanlığında Merve KÜÇÜKZOROĞLU tarafından tamamlanan 'Sa'dullâh el-Berde'î'nin 'Şerhu'l-Avâmîl'l-mie' Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlîlî' başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır."

SA'DULLÂH EL-BERDE'Î VE ŞERHU'L-AVÂMİLİ'L-MİE ADLI ESERİ

ÖZ

Sa'dullâh el-Berde'î, muhtelif ilim dallarıyla meşgul olmuş çok yönlü bir âlimdir. Daha çok dil ilimlerinde kaleme alınan eserler üzerine yazdığı şerhler ve bu alanda vermiş olduğu dersler ile şöhret kazanıp döneminin önemli isimlerinden biri olmuştur. Berde'î'nin çalışmamıza konu olan eseri, Cürçânî'nin nahiv alanındaki temel eserlerden biri olarak kabul edilen *el-'Avâmilü'l-Mie*'si üzerine yazdığı şerhidir. Oldukça ilgi gören bu şerh, hâlihazırda önemini muhafaza etmekte ve medreselerde matbu' nüshalarından okutulmaktadır. Makalemizde şârih ve eserinden bahsetmeden önce Cürçânî'nin hayatı ve *el-'Avâmil* eseri hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmıştır. Ardından Sa'dullâh el-Berde'î'nin hayatı ve eserleri hakkında malumat verilmiştir. Akabinde *el-'Avâmil* için kaleme aldığı söz konusu şerhin adı, Berde'î'ye aidiyeti, yazılış tarihi, yeri ve yazılma süreci, muhtevası gibi hususlara değinilmiş ve eserin yazma nüshaları tanıtılmıştır. Bunların yanında Berde'î'nin şerhi telif ederken yararlandığı kaynaklar ve takip ettiği metotlardan bahsedilmek suretiyle eserin ilim dünyasındaki önemine vurgu yapılmıştır. Böylelikle söz konusu şerh muhtelif açılardan tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nahiv, Abdülkâhir el-Cürçânî, *el-'Avâmil*, Sa'dullâh el-Berde'î, Şerh.

SA'D ALLAH AL-BARDA'I AND HIS WORK SHARH AL-'AWAMIL AL-MIA

ABSTRACT

Sa'd Allâh al-Barda'î is a versatile scholar who was interested in different branches of science. He was one of the prominent figures of his era, becoming famous for his commentaries written primarily on linguistics and for the lectures that he taught in this field. Barda'î's work, which is the subject of our study, is his commentary on Jurjânî's *al-'Awâmil al-Mia* considering one of the main works in the syntax. This commentary, which has attracted much attention, has currently maintained its importance and has been taught in madrasahs in its printed copies. Before discussing the commentator and his work, our article provided a brief overview of Jurjani's life and his work, *al-'Awâmil*. The life and accomplishments of Sa'd Allâh al-Barda'î were then discussed. Subsequently, issues such as the name of the commentary he wrote for *al-'Awâmil*, its ownership by Barda'î, the date,

place and process of writing, its content were mentioned and the manuscript copies of the work were introduced. It also highlighted the significance of the work in the field of science and listed the sources and techniques that Barda'î used to compile the commentary. Thus, the commentary in question was tried to be analyzed from various perspectives.

Keywords: Syntax, 'Abd al-Ķâhir al-JurĶânî, al-'Awâmil, Sa'd Allâh al-Barda'î, Commentary.

GİRİŞ

Berde'î'nin (ö. 609/1212) yaşadığı hicri VII/XIII. yüzyıl, Moğol istilas ve beraberinde gelen pek çok olumsuz vakiya rağmen ilmi anlamdaki çalışmaların yoğun olduğu, birçok ilim adamının yetiştiği ve eserlerin ortaya koyulduğu bir dönem olmuştur.^[1] Berde'î de bunlardan biridir ve kendisinin kaleme aldığı eserler daha çok dil ilimlerine dairdir. Bu eserlerden biri, Arap dili sahasında mühim bir yere sahip olan Abdülkâhir CürĶânî'nin (ö. 471/1078-79) nahiv alanında telif ettiği *el-'Avâmilü'l-Mie*'si üzerine yazdığı şerhtir. *'Avâmil*, yazıldığı dönemle sınırlı kalmayıp ileriki dönemlerde de oldukça ilgi görmüş ve pek çok âlim tarafından şerh edilmiştir.^[2] Berde'î'nin eseri bu şerhler arasında önemli bir yer edinerek *Sa'dullâh es-Sağîr* ismiyle şöhret bulmuştur ve günümüzde halen doğu medreselerinin müfredatında yer almakta^[3] ve matbu' nüshaları okutulmaktadır.

Çalışmamızda ilk olarak Abdülkâhir el-CürĶânî ve *'Avâmil* eserinden bahsedilecek olup ardından Sa'dullâh el-Berde'î'nin hayatı hakkında bilgilendirme yapıp eserleri kısaca tanıtılacaktır. Daha sonra *Şerhu'l-Avâmilü'l-Mie* eserinin tahlil kısmına geçilecek olup ilk önce şerhin isminin ve şârihe aidiyetinin tesbiti yapılacaktır. Ardından eser hakkında yapılacak çalışmalarda kolaylık sağlaması niyetiyle şerhin baş ve son taraflarından kesitler sunulacaktır. Eserin yazılma tarihi, yeri, süreci ve içeriği ele alınacak, sonrasında şârihin bu eseri kaleme alırken başvurduğu kaynaklara yer verilip şerhin yazma nüshaları tanıtılacaktır. Eserin muhtelif baskıları olmakla beraber tahkik ve tahlilini konu alan bir çalışmaya rastlanamamış ve hazırlamış olduğumuz yüksek lisans tezinde yazma nüshalardan

[1] Osman Gazi Özgüdenli, "Merv" (siyasi), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/222; Zübeyir Aslan, *Sadullah el-Berde'î'nin Hadâiku'd-Dekâik Adlı Eseri*, (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 2.

[2] *'Avâmil üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi için bk. Merve Küçükzoroğlu, Sa'dullâh el-Berde'î'nin "Şerhu'l-Avâmilü'l-Mie" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 22-35.

[3] Mahmut Tekin, "Sa'dullâh es-Sağîr ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21/1, (2021), 236.

faidalanılarak eserin tahkik ve tahlili yapılmış olup makalemizde de yazma nüshaların tanıtımına yer verilecektir. Son olarak Berde'î'nin şerh üslubu incelenerek söz konusu eser farklı açılardan bir incelemeye tabi tutulmuş olacaktır.

Berde'î'nin şerh çalışmasını konu alan bir çalışmaya rastladık. Ancak bu çalışmada eserin şârihe aidiyeti hususu üzerinde durulmuştur.^[4] Muhtelif çalışmalarda ise esere dolaylı olarak işaret edildiğini tespit ettik.^[5] Berde'î'nin kaleme aldığı şerhi tahlil ederek hem bu yöndeki eksikliği bir nebze gidermeyi hem de eser hakkında yapılacak diğer araştırmalara kapı aralamayı hedefledik.

1. ABDÜLKÂHİR EL-CÜRCÂNÎ VE 'AVÂMİL ESERİ

Tam adı, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî olup hayatının tümünü Cürcân'da geçirmiştir. Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Hasan el-Fârisî'den ders almıştır.^[6] Bunun yanında, Kadı Ebü'l-Hasan Ali b. Abdülazîz el-Cürcânî (ö. 366/976 veya 392/1002),^[7] Sâhib b. Abbâd (ö. 385/995) ve İbn Cinnî (ö. 392/1002) gibi önemli isimlerden^[8] ders aldığı rivayet edilmiştir. Cürcân'da verdiği dersler sonrasında kısa zamanda şöhreti yayılmıştır. İran asıllı olmasına rağmen hiçbir eserini Farsça kaleme almaması dikkat çekmektedir.^[9]

Kaynaklar Cürcânî'nin fıkıh ve kelim gibi ilim dallarında eğitim aldığını göstermekle birlikte^[10] kendisi, Arap dili ve belagati alanında yaptığı çalışmalarla ön plana çıkmıştır. Alana olan vukufiyeti ve yetkinliği sebebiyle kendisine "İmâmü'n-nühât" ve "Şeyhu'l-belâga" lakapları verilmiştir. Kaleme aldığı eserler

[4] Tekin, "Sa'dullâh es-Sağir ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", 231-250.

[5] Aslan, *Sadullah el-Berde'î'nin Hadâiku'd-Dekâik Adlı Eseri*, 24-25; Ali Sevdî, *Arap Gramerinde 'Avâmil Geleneği*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 53; Nuh Arvas, *Kasım İznîkî'nin İ'rabu'l-'Avâmil Adlı Eserinin Edisyon Kritiği*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 13; Ümit Karaver, *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 35.

[6] Ebü'l-Berekât Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elîbâ' fî tabakâti'l-üdebâ'*, thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî, (Zerkâ': Mektebetü'l-Menâr, 3. Baskı, 1985), 264; İbnü'l-Kıfî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdülvahîd eş-Şeybânî el-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Baskı, 1982), 2/189.

[7] Ebü Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1993), 6/2524.

[8] Muhammed Bâkir b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Müsevî el-Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât fî ahvâli'l-'ulemâ' ve ş-sâdat*, thk. Esedullâh İsmiliyyân, (Kum: Mektebetü İsmiliyyân, 1392 h./1972 m.), 5/90.

[9] Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Abdülkâhir el-Cürcânî" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/247-248.

[10] Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâti's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed Tanahî ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv, (Kahire: Matba'atü İsa el-Bâbi el-Halebî, 1386 h./1967 m.), 5/149.

de pek çok kişi tarafından ilgi ile karşılanmış ve kendinden sonraki çalışmalara kaynak olmuştur.^[11] Cürcânî 471/1078-79 tarihinde Cürcân'da vefat etmiştir.^[12] 474/1082 yılında vefat ettiğine dair rivayetler de mevcuttur.^[13]

Müellif; *Esrârü'l-belâga, Delâ'ilü'l-i'câz, er-Risâletü's-şâfiye, el-'Avâmilü'l-mi'e, Kitâbü'l-Cümel, el-Muhtâr min şî'r (min devâvîn) el-Mütenebbî ve'l-Buhtürî ve Ebî Temmâm, Kitâbü'l-Muktesid (Muktasad veya Muktabad) fî şerhi'l-Îzâh, et-Tetimme fî'n-nahv, Kitâb fî't-tasrîf, Muhtârü'l-ihtiyâr fî fevâ'idü mi'yâri'n-nüzzâr, Derecü'd-dürer, Şerhu sûreti'l-Fâtiha, Kitâbü'l-'Arüz, el-Mu't-tazid, el-Mesâ'ilü'l-müşkile ve el-Miftâh* eserlerini kaleme almıştır.^[14]

Amil, Araplar için önem arz ettiği kadar Arapçayı sonradan öğrenenler için de oldukça mühimdir. Buradan hareketle âlimler *el-'Avâmil, el-'Avâmilü'l-mi'e, Mi'etü 'âmil, 'Avâmilü'l-i'râb, el-Muhtasar (fî'n-nahv), el-Mukaddime (fî'n-nahv)* adında söz konusu amilleri göz önüne seren risaleler kaleme almışlardır. Böylelikle “*Avâmil*”, nahiv konularını âmil-mâmul ilişkisine göre sınıflandırarak muhtasar bir şekilde ele alan kitap türünü ifade eden bir kelime olmuştur.^[15]

Kaleme alınan ‘*Avâmil*’ risaleleri içinden iki tanesi oldukça şöhret kazanmıştır. Bunlardan biri Cürcânî’ye ait olan ‘*Avâmil-i Atîk*, diğeri ise Birgivî’ye ait olan ‘*Avâmil-i Cedîd*’dir. Her iki eser de ‘*Avâmil*’ ismini taşımasına rağmen içerik yönünden birtakım farklılıklar göstermektedir. İki risale de 100 madde ihtiva etmekle beraber Cürcânî bu 100 maddenin içinde sadece âmilleri ele alırken Birgivî âmil, ma’mûl ve i'râb şeklinde bir gruplandırma yolunu takip etmiştir.^[16] Müellifler örnek seçiminde de farklı tutumlar sergilemişlerdir. Cürcânî’den farklı olarak Birgivî mutasavvıf kimliğini de ön plana çıkaran, İslâm ahlâkını ve itikadını yansıtan örnekler seçmiştir. Cürcânî ‘*Avâmil*’ metninde amilleri lafzî ve mânevî olmak üzere iki kısma ayırıp lafzî amilleri de kıyâsî ve semâ’î olarak iki başlıkta ele almıştır. 100 amilin 98’i lafzî olup 2 tanesi mânevîdir. Lafzî amillerin ise 7 tanesini kıyâsî, 91 tanesini semâ’î başlığı altında incelemiştir.

‘*Avâmil*’in Türkiye’de 100’ü aşkın nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Anadolu’nun doğu ve güneydoğusunda, Arap âleminde, Hindistan, Pakistan ve İran’da yüzyıllarca medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. ‘*Avâmil*’ metni üzerine

[11] Hacımüftüoğlu, “Abdülkâhir el-Cürcânî” 1/247-248.

[12] Enbârî, *Nüzhetu'l-elibbâ*, 264; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-rıvât*, 2/189.

[13] Sübkî, *Tabakât*, 5/150; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, (Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), 1/106.

[14] Hacımüftüoğlu, “Abdülkâhir el-Cürcânî” 1/248.

[15] Ahmet Turan Arslan, “Arap Gramerinde İki Avâmil Risâlesi ve Bunların Mukayesesi”, *İlam Araştırma Dergisi*, 1/2, 1996, 163; İsmail Durmuş, “el-Avâmilü'l-Mie”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/106.

[16] Durmuş, “el-Avâmilü'l-Mie”, 4/107.

birçok âlim tarafından şerh, hâşiye ve ta'lik türünde eserler yazılmış, ezberlenmesinin kolay olması için manzum hale getirilmiş, i'rabları incelenmiş, Türkçeye ve Farsçaya tercüme edilerek yayımlanmıştır. Ayrıca eser, sadece metin veya bir şerhiyle birlikte İstanbul, Hindistan, Mısır, Mekke ve İran'da defalarca basılmıştır.^[17]

2. SA'DULLÂL EL-BERDE'Î VE ESERLERİ

Berde'î, Moğolların etraflarına zarar verdiği ve ilim ortamlarının bu sebeple olumsuz etkilendiği bir dönemde yaşamıştır. Şârihin hayatını geçirdiği şehirlerden biri olan Berde' hakkında yeterince malumata rastlanmamış olup kaynaklarda sadece Azerbaycan'a bağlı,^[18] Arrân'a başkentlik etmiş^[19] ve hükümdarların yaşamlarını sürdürdükleri mühim bir şehir olduğu geçmektedir.^[20] Berde'î'nin yaşadığı bir diğer şehir ise Merv'dir. Selçuklulara başkentlik etmiş olan bu kent idari, siyasî, kültürel ve ticari açılardan öne çıkmış, kütüphane ve medreselerin açılmasıyla bir ilim merkezi olmuştur. Bu ilim atmosferi Moğolların istilasıyla zarar görmüş olsa da Berde'î, bu ortamdan istifade etmesini bilmiştir.^[21]

Kaynaklar incelendiğinde şârih için farklı lakap ve nisbeler kullanıldığı görülmekte olup Berde'î'nin tam adı “Muhammed b. Sa'd b. Muhammed, künyesi “*Ebû'l-Feth*”tir.^[22] Şârih, Zemahşeri'nin el-Unmûzec eserine şerh olarak yazdığı *Hadâiku'd-dekâik*'te kendinden “Sa'duddîn” lakabı ile bahsetmiştir.^[23] Bağdatlı İsmâil Paşa kendisinin “Müntehabü'd-dîn”^[24] lakabına, Ali Rıza ve Ahmet Turan Karabulut ise eserlerinde “Sa'dullâh el-Kebîr”^[25] lakabına yer vermişlerdir. Nahiv ve edebiyat dersleri verdiği için “en-Nahvî” lakabı da mevcuttur. Nisbeleri ise “el-Berde'î”, Dîbâcî” ve “el-Mervezî” şeklindedir.^[26] *Hadâiku'd-dekâik* adlı eserinde kendisinin “Berde'î sakınlarından” olduğu yönünde düştüğü kayıt,^[27] bu-

[17] Durmuş, “el-Avâmilü'l-Mie”, 4/107.

[18] Cengiz Kallek, “Ebû Saîd el-Berdaî” Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/219.

[19] *Hudûdü'l-âlem mine'l-meşrik ile'l-mağrib*, thk. Seyyid Yûsuf el-Hâdî, (Kahire: Dâru's-Sekâfiyye li'n-Neşr, 1323 h./1905 m.), 167.

[20] *Hudûdü'l-âlem*, s.167.

[21] Özgüdenli, “Merv” (siyasî), 29/222.

[22] Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1996), 15/29; *Yâkût el-Hamevî, Mu'cemü'l-ü-debâ'*, 6/2538; *Siyûti, Buğyetü'l-vu'ât*, 1/111; Ali Rıza Karabulut ve Ahmed Turan Karabulut, *Mu'emu'l-târîhi'l-türâsi'l-İslâmî fî mektebeti'l-âlem: el-Mahûtûtât ve'l-Matbû'ât*, (Kayseri: Dâru'l-Akabe, 1. Baskı, 2001), 4/2746.

[23] Sa'dullâh el-Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, (İstanbul: Salah Bilici, 1984), 3.

[24] İsmâil b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyyetü'l-ârifin, es-mâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*, (İstanbul: Milli Eğitim yayınları, 1951), 2/108.

[25] Karabulut, *Mu'emu'l-târîhi'l-türâsi'l-İslâmî*, 4/2746.

[26] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-ü-debâ'*, 6/2538.

[27] Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 3.

nun yanında 'Avâmil'e yaptığı şerhin nüshalarından birinin sonunda müstensihinin kullandığı "Berde'î" nisbesini^[28] göz önünde bulundurarak çalışmamızda kendisinden bahsederken Berde'î nisbesini kullanmayı tercih ettik.

Berde'î'nin doğum yeri ile ilgili kaynaklarda bir bilgiye rastlanamamıştır. Bir kaynakta kendisinin Merv'de doğduğundan söz edilmekle beraber bu ifade münferit kalmıştır.^[29] *Hadâiku'd-dekâik* adlı eserinde kendinden "Berde'î" sakinlerinden" ibaresi ile bahsetmesi ise Berde'î şehrinde doğduğu ihtimalini doğurmaktadır. Her iki şehrin birbirine coğrafi yakınlıkları göz önünde bulundurulduğunda şârihin Berde'de doğup Merv'de yaşadığı ya da Merv'de doğup Berde'de bulunduğu iddia edilebilir.^[30] Doğum yılı ise kütüphane kayıtlarında hicri 712 olarak, terâcim kitaplarında da 3 Muharrem 517 şeklinde geçmektedir.^[31]

Şârihin ailesi hakkında kaynaklarda detaylı bir bilgiye ulaşamayıp sadece babasından nahiv alanında eğitim gördüğünden bahsedildiği görülmüştür.^[32] Bunun yanında Bakkâli'den (ö. 562/1167)^[33] ve Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî'den (ö. 562/1166)^[34] ders aldığı, Zemahşerî (ö. 538/1144) ile de mülaki olduğu^[35] kaynaklarda geçmektedir. Zemahşerî'den ders okuyup okumadığı yönünde bir malumata rastlayamadık. Ancak kendisini hocaları arasında zikrettik. Terâcim ve tabakât kitapları incelendiğinde Ebû Tâlib Mervezî'nin (ö. 614/1217'den sonra) kendisinin talebesi olduğu bilgisine ulaştık.^[36]

Merv'deki bir caminin kütüphanesinde görevli olan şârih, kütüphane kapısının eşiğine takılarak yüzü üstüne düşüp yara almış ve hayata gözlerini yummuştur.^[37]

[28] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15Hk 987-2, 100a.

[29] Ali b. Enceb b. Osmân b. Abdullâh Ebû Tâlib Tâcüddîn b. es-Sâ'î, *ed-Dürri's-semîn fî es-mâi'l-musannifîn*, thk. Ahmed Şevki Binbin ve Muhammed Sa'id Hınşî, (Tunus: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 2009), 219.

[30] Küçükzoroglu, *Sa'dullâh el-Berde'î'nin "Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, 4.

[31] Ebû'l-Hasen Cemâlüddîn Ali b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kıfî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Baskı, 1982), 3/140.

[32] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; Ali b. Enceb b. Osmân b. Abdullâh Ebû Tâlib Tâcüddîn b. es-Sâ'î, *ed-Dürri's-semîn fî es-mâi'l-musannifîn*, thk. Ahmed Şevki Binebin ve Muhammed Sa'id Hınşî, (Tunus: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 2009), 219; Ebû's-Safâ (Ebû Saïd) Salâhüddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût ve Türkî Mustafa, (Beyrut: Dâru lhyâi'l-Turâs, 2000), 3/76.

[33] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; *Süyûtî*, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/111.

[34] Hafîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu*, 15/29; Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, et-Tekmile li-Vefeyâti'n-nakale, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, (Müessesetü'r-Risâle, 1881), 2/241.

[35] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; *Süyûtî*, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/111.

[36] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 2/652.

[37] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; *İbnü's-Sâ'î*, *ed-Dürri's-semîn*, 219; *Safedî*, *el-Vâfi*

Berde'î'nin doğum tarihinde olduğu gibi vefat tarihinde de bir ihtilaf söz konusudur. Tabakât eserlerinde kendisinin hicri 18 Safer Pazar 609'da Merv'de,^[38] kütüphane kayıtlarında ise hicri 793 tarihinde vefat ettiği zikredilmektedir. İki tarih arasında yaklaşık 200 senelik bir tutarsızlık vardır.

Şârihin eserlerinde yaptığı alıntılardan yola çıkarsak *Hadâiku'd-dekâik* adlı eserinde Radî el-Esterâbâdi'den (ö. 688/1289) alıntılar yapmış olduğu görülmektedir.^[39] Berde'î'nin hicri 609 yılında vefat ettiği kabul edilirse Radî'den alıntı yapmış olma ihtimali oldukça zayıftır. Bu durumda farklı ihtimaller ortaya çıkmaktadır. Berde'î'nin doğum ve ölüm tarihi yanlış olup Radî'den sonra yaşamış olabileceği bir ihtimal olarak düşünülmüştür. Ancak hocalarından bahsederken de değindiğimiz gibi Zemahşeri ile mülaki olması ve Bakkâlî'den ders okuması bu ihtimali çürütmektedir. Dolayısıyla 609'da vefat etmiş olma olasılığı bu delille kuvvetlenmektedir. Buna ek olarak kendisinden ders okuyan bir talebesini tespit etmiş olmamız da söz konusu duruma kanıttır. Diğer bir ihtimal Radî'nin doğum ve ölüm tarihi yanlış olup Berde'î'den önce yaşamış olabileceğidir ki bu ihtimal de pek sağlıklı değildir. Zira Radî'nin vefat tarihi sabittir ve bu hususta bir ihtilaf mevcut değildir. *Hadâiku'd-dekâik* adlı eserin şârihe ait olmayabileceği söz konusu ihtimallerden biridir. Berde'î adında farklı âlimlerin olup bunların birbirleriyle karıştırılmış olabileceği de söz konusudur. Nitekim kendisinin lakaplarından bahsederken bir kaynakta "Sa'dullâh el-Kebîr" olarak bilindiğine değinmiştik. "Sa'dullâh es-Sağîr" olarak bilinen birinin de var olabileceği ve ikisi arasındaki ayrımın yapılamamış olması muhtemeldir. Bunun yanında Radî'ye ait olduğu söylenen görüşlerin sonradan esere dâhil edilmiş olabileceği de mümkündür. Ayrıca tespit edebildiğimiz kadarıyla mülaki olmamaları ve aralarında hoca-talebe ilişkisi olmadığından her ikisinin de farklı birinden nakledilen sözü zikretmiş olabileceği ihtimal dahilindedir.^[40]

Ulaştığımız malumatlar şârihin kütüphane kayıtlarında yer alan doğum ve vefat tarihinin hatalı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla kendisinin doğum ve vefat tarihlerini (517/1123-609/1212) olarak esas almayı tercih ettik.^[41]

Berde'î'ye nispet edilen muhtelif eserler mevcuttur. Eserlerin bir kısmı günümüze ulaşmamış olup isimleri vesilesiyle farklı alanlarda telif edildikleri tahmin edilmektedir. Bahsi geçen eserler şunlardır:

bi'l-vefeyât, 3/76.

[38] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 6/2538; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 3/140; Münzirî, *et-Tekmile li-Vefeyâti'n-nakale*, 2/241.

[39] Berde'î, *Hadâiku'd-dekâik*, 21.

[40] Aslan, *Sadullah el-Berde'î'nin Hadâiku'd-Dekâik Adlı Eseri*, 21-22.

[41] Küçükzoroğlu, *Sa'dullâh el-Berde'î'nin "Şerhu'l-Avâmilî'l-Mie" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, 9.

- a. el-Muhassal fi Şerhi'l-Mufassal:** Zemahşerî'nin nahiv alanında kaleme aldığı Mufassal isimli eseri üzerine yazdığı şerhidir.^[42] Eser günümüze ulaşamamıştır.
- b. Şerhu'l-Ünmûzec/Hadâiku'd-dekâik fi şerhi risâlet-i 'allâmeti'l-hakâik:** Zemahşerî'nin nahiv alanına dair el-Ünmûzec eseri üzerine telif ettiği şerh çalışmasıdır.^[43] Eser günümüze ulaşmış olup hakkında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.^[44]
- c. Hâşîye 'alâ Şerhi'l-İzzî li't-Teftâzânî:** Şârihin, Teftâzânî'nin sarf alanında kaleme aldığı 'İzzî şerhi üzerine yaptığı çalışmadır.^[45] Eser günümüze ulaşmış olup hakkında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.^[46]
- d. Tehzîbu Mukaddîmeti'l-edeb:** Zemahşerî'nin sözlük türünde kaleme aldığı Mukaddîmeti'l-edeb eseri için yapılan bir çalışma olup günümüze ulaşmamıştır.^[47]
- e. el-Kânûnu's-salâhî fi evdiyeti'n-nevâhî:** Berde'î'ye nispet edilen bu eserin^[48] ismi bazı kaynaklarda farklılık göstermektedir.^[49] Eser günümüze ulaşmamış olup hangi alan için kaleme alındığına dair bir malumata ulaşamamıştır.
- f. Menâfi'u a'dâi'l-hayevân:** Berde'î'ye nispet edilen bu eserin^[50] nahiv alanında olmadığı başlığından anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşmadığından hangi alanda yazıldığına dair bir bilgiye ulaşamamıştır.
- g. Fülkü'l-edeb:** Şârihe nispet edilen bu eser^[51] de diğer eserler gibi günümüze ulaşmamış ve hakkında malumata ulaşamamıştır.

[42] İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 3/140; Münzirî, *et-Tekmilê li-Vefeyâtî'n-nakale*, 2/241.

[43] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât*, 3/140.

[44] Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Zübeyir Aslan, *Sadullah el-Berde'î'nin Hadâiku'd-Dekâik Adlı Eseri*, *Dişarbakur: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2014.

[45] *Hizânetü't-turâs, Fihrisü'l-mahtûtât*, (Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, t.y.), 68/239.

[46] Eser hakkında detaylı bilgi için bk. Ömer Aydın, *Sa'dullâh el-Berde'î'nin Şerhu Tasrifî'z-Zencânî Adlı Hâşîyesinin Edisyon Kritiği, Düzce: Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 2023.

[47] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; İbnü's-Sâ'î, *ed-Dürri's-semîn*, 219; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76.

[48] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/112.

[49] İbnü's-Sâ'î, *ed-Dürri's-semîn*, 219; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Kâtip Çelebi (*Hacî Halife*), *Süllemü'l-vüsûl ilâ tabakâti'l-fuhûl, thk. Mahmûd Abdülkâdir el-Arnaût*, (İstanbul, 2010), 3/143; *Bağdâdî, Hediyye*, 2/108; *Ebü Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî, el-A'lâm*, (Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Baskı, 2002), 6/137.

[50] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; İbnü's-Sâ'î, *ed-Dürri's-semîn*, 219; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 3/76; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, 1/112.

[51] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6/2538; İbnü's-Sâ'î, *ed-Dürri's-semîn*, 219; Safedî, *el-Vâfi*

3. ŞERHU'L-AVÂMİL'L-MİE'NİN TAHLİLİ

Bu başlık altında ilk olarak *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie'* nin Berde'î'ye aidiyeti, eserin başı ve sonu yazılış tarihi ve yeri, yazılma nedeni ve süreci, muhtevası ve önemi ele alınacak olup daha sonra şerhte kullanılan kaynaklar, şerhin kütüphane nüshaları ve Berde'î'nin takip ettiği şerh yöntemi hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Eserin Adı, Berde'î'ye Aidiyeti, Yazılış Tarihi, Yeri ve Yazılma Süreci

Eser, kaynakların sadece birinde *Şerhu'l-'Avâmil* ismiyle şârihe nispet edilmiştir.^[52] Kütüphane kayıtlarında da eserin adı *Şerhü'l-'Avâmili'l-Mie* şeklinde geçmektedir. Eserin mevzubahis edildiği çalışmalarda *Sa'dullâh Sağîr* ismiyle meşhur olduğu bilgisi yer almaktadır.^[53] Nüshalardaki müstensih notlarında da eserin *Sa'dullâh Sağîr* ismiyle meşhur olmasını destekleyen ibareler bulunmaktadır.^[54]

İncelediğimiz kaynakların sadece birinde Berde'î'ye böyle bir eser nispet edildiği görülmekte olup eserin metninde kendisine ait olduğuna dair bir ibare bulunmamaktadır. Eserin adından bahsederken değinildiği üzere müstensihlerin notları dikkate alınırca incelediğimiz telifin Berde'î'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. İlaveten bu şerhin Berde'î'ye aidiyetini inceleyen bir çalışmada kendisinin başka bir şerh çalışması olan *Hadâiku'd-dekâik* eseri ile mukayese edilmiş ve üslupları benzer bulunarak eserin Berde'î'ye ait olduğu neticesine varılmıştır.^[55] Yazma eserler kataloğu incelendiğinde de eserin Berde'î'ye nispet edildiği görülmüştür.

Eserin ne zaman ve nerede telif edildiği hususunda bir malumata rastlanamamıştır. Şârihin Berde' ve Merv şehirlerinde yaşamış olup Merv'de Arap diline dair dersler vermesi ve orada vefat etmesi göz önünde bulundurulduğunda bu şerhi Merv'de yazmış olması muhtemeldir. Berde'î'nin bu eseri ne zaman kaleme aldığı hususunda ne kaynaklarda ne de el yazmalarında bir bilgiye ulaşılmıştır.

bi'l-vefeyât, 3/76; Süyûtî, Buğyetti'l-vu'ât, 1/112.

[52] Karabulut, *Mu'cemu't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî, 4/2747.*

[53] Yahya Suzan, *Medreselerde Arapça Öğretimi, Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum), 29 Haziran-1 Temmuz 2012 1/604; Tekin, "Sa'dullâh es-Sağîr ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", 247.*

[54] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 1856/1, 11b; Berde'î, Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15 Hk 987/2, 100a; Berde'î, Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 672/2, 63a; Berde'î, Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 4995 16a; Berde'î, Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 1478; Berde'î, Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 5004, 28b.*

[55] Tekin, "Sa'dullâh es-Sağîr ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", 241-242.

Şerh metni incelendiğinde Berde'î'nin eseri kaleme alma amacıyla ilgili bir ifadeye yer vermediği görülmüştür.^[56] 'Avâmîl muhtasar eserlerden biri olması hasebiyle içerisinde ele alınan konular öz halinde sunulmuştur. Meselelerin veziz bir şekilde ifade edilmesi sebebiyle üslup okuyucuya kapalı gelebileceğinden eserin yazılış amacının müphem konuları okurun zihninde açığa kavuşturmak olduğu söylenebilir.

3.2. Başı ve Sonu

Eserin kütüphanelerde bulunan 11 adet nüshasına ulaşılmıştır. İleride yapılacak olan çalışmalarda araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla eserin baş ve son kısmına yer verilecektir.

Eserin baş tarafı şu şekildedir:

(بِسْمِ اللّٰهِ) أَنِي بِاسْتِغَاةِ اسْمِ اللّٰهِ تَبْتَدِئُ الْكِتَابَ. فَالْجَارُ وَالْمَجْرُورُ صَلَةٌ «تَبْتَدِئُ» الْمُقَدَّرِ مُؤَخَّرًا لِيُعَيِّدَ تَقْدِيمَ الصَّلَاةِ الْخَضِرَى، وَلِيَكُونَ زِدًّا عَلَى مَنْ يَقُولُ: تَبْتَدِئُ بِاسْمِ اللَّاتِ وَالْعُزَّى وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنْ أَسْمَاءِ الْمُعْبُودَاتِ الْبَاطِلَةِ وَالْإِهْتِمَامِ. (الرَّوْحَنِ الرَّحِيمِ) بِالْجَرِّ صِفَةٌ لَفْظَةُ اللّٰهِ لِمَجْرُودِ الْمَدْحِ. وَيَجُوزُ أَنْ يُنْصَبَ عَلَى الْمَدْحِ، وَالتَّقْدِيرُ: «أَغْنِي الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ»، وَأَنْ يُرْفَعَ عَلَى الْمَدْحِ، وَالتَّقْدِيرُ: «هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ». (وَيَوْه) أَنِي بِاسْتِغَاةِ اسْمِهِ نَطْلُبُ الْعَوْنَ مِنْ ذَاتِهِ. (نَسْتَعِينُ) أَنِي: الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ صَلَةٌ «نَسْتَعِينُ» قَدِمَ [تَاب] عَلَيْهِ لِإِفَادَةِ الْخَضِرِ وَالرُّودِ وَالْإِهْتِمَامِ أَيْضًا.

(الْمُحَمَّدُ لِلّٰهِ) أَنِي: كُلُّ فَرْدٍ مِنْ أَفْرَادِ الْحَمْدِ، أَوْ الْحَقِيقَةُ الْمَعْلُومَةُ الَّتِي يُعْبَرُ عَنْهَا بِلَفْظِ الْحَمْدِ لِذَاتِ الْوَجِبِ الْوُجُودِ الْمَعْلَمِ بِلَفْظَةِ اللّٰهِ الْمُسْتَحَقِّ لِجَمِيعِ حَمْدِ الْمُحَامِدِ بِإِزَاءِ ذَاتِهِ وَصِفَاتِهِ، وَبِإِزَاءِ إِيجَادِ الْأَعْيَانِ وَالْأَعْرَاضِ. (رَبِّ) بِالْجَرِّ صِفَةٌ لَفْظَةُ اللّٰهِ. وَيَجُوزُ نَصْبُهُ وَرَفْعُهُ عَلَى الْمَدْحِ. (الْعَالَمِينَ) أَنِي: ضَاحِبِ أَنْوَاعِ الْعَالَمِ وَمُرْتَبِيهَا وَمُوجِدِهَا.

(وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) عَطَفَ عَلَى قَوْلِهِ «الصَّلَاةُ» عَلَى وَجْهِ التَّفْسِيرِ. إِذِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ كِلَاهُمَا بِمَعْنَى الرَّحْمَةِ. (عَلَى خَيْرِ خَلْقِهِ) أَنِي: خَيْرِ مَخْلُوقِهِ (مُحَمَّدٍ) بِالْجَرِّ صِفَةٌ أَوْ بَدَلٌ مِنْ «خَيْرِ خَلْقِهِ» وَعَطَفَ بَيَانٌ لَهُ. وَيَجُوزُ رَفْعُهُ وَنَصْبُهُ عَلَى الْمَدْحِ. (وَأَلِيهِ أَجْمَعِينَ) تَأْكِيدٌ مَعْنَوِيٌّ «وَأَلِيهِ» عَطَفَ عَلَى «خَيْرِ خَلْقِهِ» وَلَا يَجُوزُ عَطْفُهُ عَلَى «مُحَمَّدٍ» وَإِلَّا يَلْزَمُ أَنْ يَكُونَ بَيَانًا لِ«خَيْرِ خَلْقِهِ» وَلَيْسَ كَذَلِكَ.

[56] Berde'î, Şerhu'l-'Avâmîl-i-Mie, Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 4956, 1b-2b.

Eserin son tarafı şu şekildedir:

(وَالْمَعْنَوِيَّةُ مِنْهَا عَدَدَانِ):

(الْعَامِلُ فِي الْمَبْتَدَأِ وَالْمَبْتَدَأُ وَهُوَ كَوْنُهُ مَبْتَدَأً وَخَبْرًا) أَيْ: كَوْنُ الْمَبْتَدَأِ مَبْتَدَأً، وَكَوْنُ الْخَبْرِ خَبْرًا، وَهَذَا الْمَعْنَى يُعْرَفُ بِالْقَلْبِ وَلَا حَظَّ فِيهِ لِلْسَّانِ. (نَحْوُ: زَيْدٌ مُنْطَلِقٌ).

(وَالْعَامِلُ فِي الْمَضَارِعِ) أَيْ: فِي رَفْعِ الْفِعْلِ الْمَضَارِعِ. وَقِيلَ الْعَامِلُ فِي لَفْظِي وَهِيَ حُرُوفُ الْمَضَارِعِ. (وَهُوَ وَفَوْقُهُ) أَيْ: وَقَوْعُ الْمَضَارِعِ بِدُونِ نَاصِبٍ وَجَازِمٍ (مَوْقِعِ الْأِسْمِ نَحْوُ: زَيْدٌ يَضْرِبُ. وَ«يَضْرِبُ زَيْدٌ» فِي مَوْقِعِ «زَيْدٌ ضَارِبٌ») لِأَنَّ الْخَبْرَ يَكُونُ اسْمًا فِي الْأَغْلِبِ، أَيْ: فِي مَوْقِعِ جَنْبِ الْأِسْمِ مَسْنَدًا كَانُ أَوْ مَسْنَدًا إِلَيْهِ، مَشْتَقًّا أَوْ جَامِدًا وَلِهَذَا تُقَالُ بِمِثَالَيْنِ. فَإِنَّ الْوَقَوْعَ فِي الْمِثَالِ [ت26ب] الْأَوَّلِ فِي مَوْقِعِ الْمَسْنَدِ وَالْمَشْتَقِّ. فَإِنَّ «زَيْدٌ يَضْرِبُ» فِي مَوْقِعِ «زَيْدٌ ضَارِبٌ». وَفِي الْمِثَالِ الثَّانِي فِي مَوْقِعِ الْمَسْنَدِ إِلَيْهِ وَالْجَامِدِ. فَإِنَّ صَدْرَ الْكَلَامِ مَوْقِعَ الْمَسْنَدِ إِلَيْهِ وَالْجَامِدِ. فَ«يَضْرِبُ» فِي «يَضْرِبُ زَيْدٌ» وَقَعُ مَوْقِعِ «زَيْدٌ».

3.3. Eserin Muhtevası, Önemi ve Berde'î'nin Yararlandığı Kaynaklar

Berde'î tarafından telif edilen “Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie”, Cürçânî'nin 'Avâmilü'l-Mie' eseri için yazılmış bir şerh olup, Şârih eserin içeriğinde Cürçânî'ye tabi olmuştur. Ele alınan konular, tahkik ettiğimiz metindeki başlıkların yer aldığı bir tablo halinde sunulmuştur. Varak numaralandırmasında Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, nr. 4956 nüshası esas alınmıştır.

ŞERHU'L-AVÂMİLÎ'L-MÎE

BESMELE, HAMDELE, SALVELE (vr. 1b-2b)

AMİLLER (vr. 2b-27a)

1. Lafzi Amiller (vr. 3a-26b)

1.1. Semâ'î Amiller (vr. 3b-25a)

1.1.1. Harfî cerler ve Anlamları (vr. 4a-9b)

2.1.1. İsmîni Nasb, Haberini Ref' Eden Harfler (vr. 9b-11b)

3.1.1. İsmîni Ref', Haberini Nasb Eden Harfler (vr. 11b-12a)

4.1.1. Bir İsmî Nasb Eden Harfler (vr. 12a-13b)

5.1.1. Fiili Muzariyi Nasb Eden Harfler (vr. 13b-14b)

6.1.1. Fiili Muzariyi Cezm Eden Harfler (vr. 14b-15b)

7.1.1. Fiili Muzariyi Cezm Eden İsimler (vr. 15b-17a)

8.1.1. Nekra İsimleri Nasb Eden İsimler (vr. 17a-18a)

9.1.1. İsm-i Fiiller (vr. 18a-19b)

a. Nasb Edenler (vr. 18a-19a)

b. Ref' Edenler (vr. 19a-19b)

10.1.1. Nakıs Fiiller (vr. 19b-21b)

11.1.1. Mukarabe Fiilleri (vr. 21b-22a)

12.1.1. Medih ve Zem Fiilleri (vr. 22b-24a)

13.1.1. Şek ve Yakınlık İfade Eden Fiiller (vr. 24a-25a)

1.2. Kıyâsî Amiller (vr. 25a-26b)

2. Manevi Amiller (vr. 26b-27a)

Cürçânî'nin kaleme aldığı *el- 'Avâmîlî 'l-Mîe* adlı muhtasar eser, dil âlimlerinin dikkatini çekmiş ve üzerine birçok şerh çalışması yapılmıştır. Bunlardan biri şârihi-miz Berde'î tarafından kaleme alınıp *Sa 'dullâh es-Sağîr* adıyla şöhret kazanmıştır.

Medreselerde halen okutulmaya devam etmektedir.^[57] Berde'î'nin şerh yöntemi, telifin âlimler ve talebeler nezdinde ilgi gören bir konumda olmasında tesirli olmuştur.

Berde'î'nin şerhi, hem tek başına hem de *el-'Avâmilü'l-Mie, Zurûf ve Terkîb* eserlerini içine alan *Nahiv Cümlesi ve Nahiv Mecmuası* adlarıyla birçok kez basılmıştır. Hasan b. es-Seyyid 'Abdulkâdir el-Çûrî (ö. 1322/1909), Ahmed b. Muhammed el-Gerevî (ö...?) ve Hâmid b. Ömer es-Sûsî el-Hušnâvî (ö...?) gibi önemli isimler bu şerh için haşiyeler yazmışlardır.^[58]

Berde'î'nin şerh metnindeki atıfları bir hayli azdır. Başvurduğu kaynakları açık bir şekilde zikretmemiştir. Bununla birlikte bazen yazarın adını zikretmiş, kimi zaman da kapalı ifadelerle bu kaynaklara işaret etmiştir. Şârihin şerhte müracaat ettiği kaynaklardan tespit edebildiğimiz kadarı şu şekildedir:

1. Sîbeveyh'in el-Kitâb'ı^[59]
2. İbnü'l-Hâcib'in el-Kâfiye'si^[60]
3. Ebû Firâs'ın Dîvân'ı^[61]
4. İbn Hayyûs'un Dîvân'ı^[62]

3.4. Yazma Nüshaları

Kütüphanedeki kayıtlara bakıldığında *Şerhu'l-'Avâmilü'l-Mie*'nin 11 nüshası olduğu görülmüş ve yazmaların tamamına ulaşılmıştır. Bu nüshaları buldukları kütüphanelere göre alfabetik olarak sıralayıp bazı özelliklerine değinerek kısaca tanıtılacaktır:

a. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 4956 vr. 27

Sırtı desenli kâğıt olup dışı bez kaplıdır. Üstü işlenmiş ebru kâğıt ile kaplı mukavva cilt içindedir. Nesih yazı ile yazılmıştır. Krem rengi, insan profilili, arma filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup keşideler kırmızı renklidir. Hamişler sistematik bir şekilde yazılmıştır. Varaklarda tashih ve mukabele kayıtları mevcuttur. İstinsah tarihi 985/1576 olup istinsah yeri ve müstensih adı hakkında bilgi mevcut değildir.

[57] Tekin, "Sa'dullâh es-Sağir ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", 236.

[58] Tekin, "Sa'dullâh es-Sağir ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme", 241.

[59] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmilü'l-Mie*, Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 4956, 7b.

[60] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmilü'l-Mie*, Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 4956, 8a.

[61] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmilü'l-Mie*, Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 4956, 11a.

[62] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmilü'l-Mie*, Milli Kütüphane, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 4956, 13b.

b. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 4995 vr. 36

Nesih kırmızı yazı ile yazılmıştır. Varaklarda tashih ya da hamış yoğunluğu çok azdır. Metin siyah mürekkeple yazılıp ana metnin üzeri kırmızı mürekkeple çizilerek şerhten ayrılmıştır. İstinsah tarihi 1280/1863 olup istinsah yeri hakkında bilgi mevcut değildir. Müstensih ise Sa'îd el-Kârbisî'dir.

c. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 1478 vr. 22

Dışı siyah bezle kaplı olup kahverengi mukavva meşin, yıldız zencerekli cilt içindedir. Kartal filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Sayfa kenarları ve satır aralarında haşiyeler mevcuttur. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılıp asıl metin kırmızı çizgi ile belirtilmiştir. İstinsah tarihi 1312/1893 olup istinsah yeri hakkında bilgi mevcut değildir. Müstensih ise Şeyh Abdülbâkî'dir.

d. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 5004 vr. 28

Sırtı siyah bez kaplı olup üst tarafı kısmen düşmüştür. Krem rengi kâğıt kaplı cilt içindedir ve üzerinde rutubet lekeleri mevcuttur. Nohudî kalın abâdî kâğıt kullanılmıştır. Nesih yazı ile yazılmıştır. Satır aralarında kırmızı ve yeşil açıklamalar yer almaktadır. Ana metin kırmızı mürekkeple yazılıp silikleşmiştir. Şerh kısmı siyah mürekkeplidir. Sayfa kenarlarında açıklamalar mevcuttur. İstinsah tarihi ve yeri hakkında bilgi mevcut değildir. Müstensih ise Yasin el-Hilâlî eş-Şâfi'î el-Kâdirî el-Eş'arî'dir.

e. Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi 4955/4 vr. 45a-65a

Sırtı açık kahverengi meşin, üstü aşınmış kâğıt kaplı mukavva cilt içindedir. Krem rengi isim filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Nesih kırmızı yazı ile yazılmıştır. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup keşideler kırmızı renklidir. Satır aralarında ve sayfa kenarlarında siyah mürekkeple yazılmış açıklamalar mevcuttur. Müstensih adı, istinsah tarihi ve yeri hakkında bilgi mevcut değildir.

f. Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi 1856/1 vr. 1b-11b

Zencirekli, çiçek motifli kahverengi meşin cilt içindedir. Talik kırmızı yazı ile yazılmıştır. Taç arma filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup (قولہ) sözcükleri ve keşideler kırmızı renklidir. Sayfa kenarlarında notlar ve tashih kayıtları yer almaktadır. İstinsah tarihi 14 Ramazan 1043/14 Mart 1634 Salı günü öğle vakti olup istinsah yeri hakkında bilgi mevcut değildir. Müstensih ise Mehmed Kulî b. Kurban Ali Şirvanî'dir.

g. Burdur İl Halk Kütüphanesi 987/2 vr. 87b-100a

Baskı şemseli, gri renkli kâğıt kaplı, mukavva cilt içindedir. Talik yazı ile yazılmıştır. Üzüm salkımı taç filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Ana metin ve keşideler kırmızı renklidir. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarında bir kısım notlar mevcuttur. İstinsah tarihi 1125/1712 olup istinsah yeri ve müstensih adı hakkında bilgi yoktur.

h. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi 002606-XXII vr. 96b-101a^[63]

Eserin şirazesı dağılmış, formaları ciltten kopmak üzeredir. Varaklarda sudan kaynaklanan sararmalar, lekeler ve mürekkep dağılımları vardır. Nohudî renkte, filigransız kâğıt kullanılmıştır. Metnin tamamı siyah mürekkeple, (قوله) sözcükleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ana metnin üzeri de kırmızı çizgilerle belirtilmiştir. İstinsah tarihi ٢ Rebülâhîr 1174/11 Kasım 1760'tır. İstinsah yeri Kırım olup müstensih adına dair bir bilgi yoktur.

i. Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi 006320-IV vr. 30b-46b^[64]

Eserin sırtı ciltten ayrılmaya yüz tutmuş, bazı varaklar su almış, kirlenmiş, lekeler oluşmuş, bazı varaklarda yazılar silinmiş mürekkep dağılmıştır. Bazı varaklar tamir görmüştür. Nohudî renkte filigransız kareli kâğıt kullanılmıştır. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup ana metin üzeri çizilerek belirtilmiştir. Satır aralarında ve sayfa kenarlarında hamşiler mevcuttur. Müstensih adı, istinsah tarihi ve yeri hakkında bilgi mevcut değildir.

j. Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi 672/2 vr. 51b-63a

Kahverengi meşin cilt içindedir. Kıırma talik yazı ile yazılmıştır. Taç arma filigranlı kâğıt kullanılmıştır. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup asıl metin sarı çizgi ile belirtilmiştir. Sayfa kenarlarında notlar ve tashih kayıtları mevcut. İstinsah tarihi Zilkâde 1174/Haziran/Temmuz 1761 olup istinsah yeri hakkında bilgi yoktur. Müstensih adı ise Muhammed b. Molla Hasan'dır.

k. Şanlıurfa İl Halk Kütüphanesi 19/2 vr. 17b-54a

Sırtı kahverengi meşin, üstü kahverengi bez ile kaplıdır. Nesih kırmısı yazı ile yazılmıştır. Esmer abâdî kâğıt kullanılmıştır ve rutubet lekeli. Metnin tamamı siyah mürekkeple yazılmış olup keşideler kırmızı renklidir. Satır aralarında ve sayfa kenarlarında siyah mürekkeple yazılmış açıklamalar mevcuttur. İstinsah tarihi 1228/1812 olup istinsah yeri hakkında bilgi yoktur. Müstensih adı ise Abdullâh'tır.

[63] Yüksek lisans tezinin yazılış aşamasında bu nüshaya ulaşılamamış olup makaleye sonradan eklenmiştir.

[64] Yüksek lisans tezinin yazılış aşamasında bu nüshaya ulaşılamamış olup makaleye sonradan eklenmiştir.

3.5. Şerh Yöntemi ve Kullandığı Üslup

Kaleme alınan bazı eserlerin mukaddimesinde müelliflerin takip ettiği telif yöntemine değindiği vakidir. Çalışmamıza konu olan eserde böyle bir girizgâh bulunmayıp şârihin besmele, hamdele ve salveleden sonra metnin şerhine başladığı görülmüştür.^[65] Berde'î'nin memzûc bir şekilde yani metinle şerhin ibareleri karışık olup metnin üstüne bir çizgi çekerek^[66] kaleme aldığı eserinde takip ettiği yöntemleri tespit edebildiğimiz kadarıyla başlıklar halinde aktarmaya çalışacağız:

3.5.1. Kelimelerin ve Terkiplerin İzahı

Okuyucunun, metni anlayabilmesi için kelime ve terkipleri doğru bir şekilde anlamlandırması çok önemlidir. Binaenaleyh şârih, Cürcânî'nin eserinde kullandığı, anlaşılmayacağını düşündüğü kelime ve terkipleri şu şekilde izah etme yoluna gitmiştir:

1. Ana metinde geçen ve izah edilmesinin gerektiğini düşündüğü kelimelere lugavî açıklamalar getirmiştir. Bunu genelde kelimenin müradifleriyle yapmıştır.^[67]
2. Şârih, okuyucunun metni tam manasıyla anlamlandırabilmesi için gerekli yerlerde bazı terkiplerin irabını yapmıştır. Bunu yaparken de tek bir görüş zikretmek yerine farklı irap alternatifleri sunarak okuyucunun bakış açısını genişletmiştir.^[68] Berde'î bu seçenekleri zikretmekle iktifa etmiş ve genelde bir tercihte bulunmamıştır.
3. Harekeleri teyit etmek için (بالرفع),^[69] (بالجر),^[70] gibi ifadelerle metni kuvvetlendirmiştir.
4. Berde'î, kelime ve terkiplerin izahatlarını yapmasının akabinde, çoğu yerde söz konusu amilin amel etme şartlarına da değinmiştir^[71]
5. Berde'î okuyucunun anlamakta güçlük çekeceğini düşündüğü yerlerde konu hakkında daha fazla ayrıntı verip örneklerle somutlaştırma yoluna gitmiştir.^[72]

^[65] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 1b.

^[66] Sedat, Şensoy, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/556; Mehmet Efendioğlu, "Şerh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/560.

^[67] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 4b, 5a.

^[68] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 1b, 7b.

^[69] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 2b.

^[70] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 2b.

^[71] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 4b-5a, 6b, 4a.

^[72] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 3a, 10b.

6. Şârih, Cürcânî'nin yaptığı belağî sanatları okurun anlayabileceği bir şekilde şerhine işlemiştir.^[73]
7. Berde'î, Cürcânî'nin metnine sadık kalmış, Cürcânî'nin metinde kullandığı sigaya tâbî olmuştur. Örneğin şârih besmeleye fiil takdir ederken fiili (نحن) zamirine göre çekimlemiştir. Nitekim bu kullanım Cürcânî'nin (وَبِهِ نُسْتَعِينُ) ifadesi ile uyumlu olmuştur.^[74]
8. Berde'î, metni şerh ederken orta yollu bir üslup tutmuş, okuyucuyu ayrıntılara boğan bir anlatım tarzı benimsememiştir. Aynı şekilde anlamda kapalılığa sebebiyet verip mananın anlaşılmasına mâni olacak bir yöntem de takip etmemiştir.^[75]
9. Berde'î ihtilaf edilen meselelerde ileri sürülen görüşlere yer vererek okurun meselelere daha geniş açıdan bakabilmesini sağlamıştır.^[76]
10. Şârih, genelde metinde bahsi geçen amillerin amel etme şartlarına değinmiştir. Ancak, sıklıkla olmasa da bazı yerlerde açıklama yapmayı tercih etmediği görülmektedir.^[77]

3.5.2. Öğretici Üslup Kullanımı

Berde'î, okuyucunun durumunu da göz önünde bulundurarak şerhinde bazı metotlar kullanmıştır. Tespit edebildiğimiz yöntemler şunlardır:

1. Muhtasar bir eser olması hasebiyle Avâmil'in devamında, onu açıklayıcı nitelikte olan, okuyucuyu bir adım daha ileriye taşıyacak bir eserin takip edilmesi gerekir. Çalışmamıza konu olan şerh, dilinin yalın ve anlaşılır olması, açıklamalarının ne okuyucuyu usandıracak boyutta ne de ele alınan konuları okuyucunun zihninde belirsiz bırakacak şekilde yüzeysel olması gibi özelliklerinden ötürü önem arz etmektedir.
2. Şârih, kelime veya cümleleri açıklamak için genelde (أي)^[78] kelimesini kullanmıştır. Bunun yanında (يعني)^[79], (المعنى)^[80] gibi ifadelere de yer vermiştir.

[73] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 1b.

[74] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 1b.

[75] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 1b, 8a.

[76] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 7b-8a.

[77] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 25b-26a, 13a.

[78] "Yani" anlamına gelen bu kelime eserin her varlığında yer almaktadır.

[79] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 24b.

[80] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 4b, 10a, 21b, 22b, 23a, 24a, 24b, 25a.

3. Şârih, cümlelerin sarf ve nahiv tahlilini yaptıktan sonra cümlenin yeni halini (التقدير/تقديره)^[81] ifadesiyle okura sunmuştur.
4. Okuyucunun bilmesi gerektiğini düşündüğü yerlere dikkat çekmek ve mesele hakkında detaylı bilgi vermek amacıyla (اعلم)^[82] ve (كما عرفت)^[83] gibi kullanımlarda bulunmuştur. Bunun yanında okuyucuyu mesele hakkında daha ayrıntılı bir araştırmaya sevk etmek amacıyla (تأمل)^[84] ve (تدبر)^[85] ibarelerini kullanmıştır.
5. Berde'î metnin pek çok yerinde (إنما قال), (لأن)^[86] gibi ifadelerle bazı meseleleri gerekçelendirerek okura ek bilgiler vermiştir.
6. Ele aldığı meseleyi delillendirirken kullandığı huccetleri okuyucuya (الدليل)^[87], (وجه)^[88] (مدار)^[89] gibi ifadelerle nakleder.
7. Bir amil hakkında bilgi verdikten sonra ileride zikrettiği başka bir amil, ilk zikrettiği amilin hükümlerine mutabakat gösteriyorsa aynı malumatları tekrarlamak yerine ilk geçtiği yere atıf yapmıştır.^[90]
8. Şârih, mesele hakkında yöneltilebilecek itirazları soru-cevap yöntemini kullanarak gidermeye çalışmıştır. Bunu yaparken (... فالجواب ...), (فان قيل ... فاجاب بقوله ...)^[91] gibi kalıplardan faydalanmıştır.
9. Berde'î, şerhinde müracaat ettiği kaynakları sarahaten zikretmemiştir. Kimi zaman istifade ettiği müellifin adını metinde geçirmiş, kimi zaman da kapalı ifadelerle bu kaynaklara işaret etmiştir.

[81] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 2a, 4a, 5b, 23b, 25a.

[82] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 18b, 19a, 22b.

[83] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 25b.

[84] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 23a.

[85] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 15b.

[86] Her iki ifade de metin içinde pek çok yerde geçmektedir.

[87] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 7b.

[88] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 22a, 22b.

[89] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 26a.

[90] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 22b-23b.

[91] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 13a.

[92] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmîlî'l-Mie*, 15a.

3.5.3. Farklı Görüşlere Yer Verme ve Tercihini Belirtme Yöntemi

Berde'î'nin meselelerdeki farklı görüşlere değinirken ve tercihte bulunurken takip ettiği metotlar şunlardır:

1. Berde'î, eserinin büyük bir kısmında Cürcânî'ye muvafakat göstermekle beraber onun ifadelerini açıklarken kimi zaman cumhur ulemadan farklı görüş zikrettiği görülmüştür. Cürcânî'nin örnek olarak verdiği bir cümlelin irabını yaparken normal şartlar altında iraptan mahalli olmayan sıla cümlesini mübteda sayarak cumhurun görüşüne muhalefet etmiştir.^[93]
2. Berde'î, muhtelif bir görüş zikrettikten sonra genelde tercihini açıkça zikretmese de kimi yerlerde o görüşe mutabik olmadığını (وَتَكَّأَفُ), (وَمَنْ لَهُ طَبَعٌ سَلِيمٌ لَا يَرْضَاهُ)^[94] gibi ifadelerle belirtmiştir.
3. Şârihin çoğu yerde olası ihtimalleri sıralamasının ardından bir tercih yapmaması ya da Cürcânî'nin ifadelerine bir itirazda bulunmaması, Berde'î'nin meselelere yaklaşımındaki tutumunun Cürcânî'den yana olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır.^[95]
4. Şârih, nahiv âlimleri arasında ihtilaf edilen bazı meselelerdeki farklı yönelimleri zikrederken kimi zaman görüşün sahibini sarahaten söylemiş, kimi zaman da (... مذهب من ...)^[99] (فيل ...)^[98] (... بعضهم)^[97] (... قال بعضهم)^[96] gibi ifadelerle yetinmiştir.
5. Bazen, (... على قول ...)^[100] ifadesini kullanmak suretiyle isim zikrederek o şahsın ilgili konudaki görüşünü vermiştir. Ancak herhangi bir kitap ismi zikretmemiştir.
6. Şârih kimi zaman isim ve kaynak zikretmeden (... مذهبهم)^[101] (... قال بعضهم)^[102] (... قيل)^[103] (... مذهب من ...)^[104] gibi ifadelerin istimaliyle bilgi aktarımında bulunmuştur. Bu mübhem ifadelerin kim tarafından söylendiğini nüshalarda mevcut

^[93] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 2a, 8b.

^[94] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 10b.

^[95] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 13a-b.

^[96] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 7a.

^[97] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 10 b.

^[98] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 22b, 26b.

^[99] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 23b.

^[100] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 7b-8a.

^[101] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 7a.

^[102] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 10 b.

^[103] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 22b, 26b.

^[104] Berde'î, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Mie*, 23b.

olan haşiyelerden tespit etmeye çalıştık. Haşiyelerde yer almayan bilgileri ise gramer kitaplarını tarayarak bulmaya gayret ettik.

7. Klasik eserlerde bir mesele hakkındaki farklı yaklaşımlar zikredilirken kimi zaman görüşün zayıflığını belirtmek için temrîz sigaları kullanılmıştır. İncelediğimiz eserde de şârih bu tür kullanımlara yer vermiştir.^[105]

3.5.4. İstişhâd ve Şâhidlerin Açıklanması

Nahiv, sarf, lugat ve belâgat gibi dil ilimlerinde, bir konunun doğruluğunu isbat etmek maksadıyla ayet, hadis, şiir ve nesirden örnek vermeye “istişhâd”, verilen örneklere ise “şevâhid” denir.^[106]

‘Avâmil, muhtasar bir eser olmasına rağmen Cürcânî’nin kullandığı şevahid dikkat çekmektedir. Berde’î genel itibariyle ana metindeki şevâhidi açıklamakla yetinmiş, bunlara ilave birkaç şâhit kullanmıştır. Şârihin bu hususta takip ettiği metodu şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1. Berde’î, Cürcânî’nin kullandığı şâhitleri açıklarken söz konusu şahidi sarf ve nahiv açısından ele alıp kelimelerin iraplarını yapmıştır. Daha sonra verilen bu örneklerin mesele ile irtibatını kurup izahatını yapmıştır.^[107]
2. Cürcânî, bir ayeti şâhit getirirken (نحو: قوله تعالى) ifadesini kullanarak getirdiği delilin ayet olduğuna dikkat çekmiştir.^[108] Yalnız, bir şâhitte (نحو: قوله تعالى) ibaresini kullanmamıştır.^[109] Berde’î ise şâhit olarak herhangi bir ayet kullanmamıştır.
3. Cürcânî de Berde’î de şiir ve nesir olan şâhitlerde delillerin kime ait olduğunu zikretmemişlerdir.^[110]
4. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Berde’î, Cürcânî’nin kullandığı sekiz delile^[111] ilaveten iki şâhit kullanmıştır^[112] ki bunlar şiir türündedir. Cürcânî’nin kullandığı delillerin ise beş tanesi ayet, iki tanesi şiir ve bir tanesi meseldir. Her iki âlim de hadisle ihticâc etmemiştir.

^[105] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 26b.

^[106] Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfû istulâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*, thk. Ali Dehrûc. (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1. Baskı, 1996), 1/1002; İsmail Durmuş, “İstişhâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/396-397.

^[107] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 5b, 6a, 7b-8a, 11a, 14a, 19a-b.

^[108] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 5b, 6a, 6b, 7b.

^[109] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 14a.

^[110] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 7b, 11a, 13a-b, 19a-b.

^[111] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 5b, 6a, 6b, 7b, 11a, 14a, 19a.

^[112] Berde’î, *Şerhu'l-'Avâmilî'l-Mie*, 11a, 13a.

SONUÇ

Muhtelif alanlara dair eserler kaleme alan Berde'î'nin çoğu eseri günümüze ulaşmamıştır. Farklı ilim dallarıyla iştiğal etmesiyle beraber eserlerinin çoğunun gramer alanında olması dikkate değerdir. Berde'î'nin kaleme aldığı şerh yazıldığı dönemden günümüze kadar önemini korumuştur. Özellikle doğu medreselerinde halen okutulan eserler arasındadır. Söz konusu şerh *Sa'dullâh es-Sağîr* olarak şöhret kazansa da incelediğimiz biyografi eserlerinde *Şerhu'l-'Avâmîli'l-Mie* şeklinde geçmekte ve ayrıca kütüphane kayıtlarında da bu şekilde yer almaktadır.

Eserin bu denli tercih edilme sebeplerinin başında şârihin takip ettiği şerh yönteminin etkisi zikredilebilir. Berde'î'nin memzûc bir şekilde yani metinle şerhin ibareleri karışık olup metnin üstüne bir çizgi çekerek kaleme aldığı şerhinde genel olarak '*Avâmîli*'de takip edilen metoda tâbî olduğu görülmüştür. Cürcânî'nin eserinde kullandığı, anlaşılmayacağını düşündüğü kelime ve terkipleri izah etme yoluna gitmiştir. Meselelerin okurun zihninde net bir şekilde yerleşmesi adına yalın ve anlaşılır bir dil kullanmış, konuları izah ederken yaptığı açıklamalarda orta yolu tutarak okuyucuyu ayrıntılara boğan bir anlatım tarzı benimsememiştir. Aynı şekilde anlamda kapalılığa sebebiyet verip mananın anlaşılmasına mâni olacak bir yöntem de takip etmemiştir. Okuyucunun zihnini kitap boyunca diri ve canlı tutacak ibareler kullanmıştır. İhtilafî meselelerde sair görüşleri zikretmiş, kendi görüşünü sarahaten ya da üstü kapalı bir şekilde belirtmiştir. İstişhâd noktasında Cürcânî de Berde'î de ayet ve Arap kelamını kullanmışlar, hadislerden şâhit getirmemişlerdir. Bunun yanında Berde'î'nin, Cürcânî'den daha az istişhâdda bulunduğu tespit edilmiştir.

Eser hakkındaki çıkarımlara ilaveten şarihin bir talebesine ulaşılmış ve daha önce yapılan çalışmalarda adına rastlayamadığımız bir hocası daha tespit edilmiştir.

Erken bir dönemde kaleme alınıp günümüze kadar ulaşan ve hala okutulmaya devam eden böylesine önemli bir eseri, bu alanda çalışanların istifadesine sunmaya çalıştık. Çalışmamız aracılığıyla, kütüphanelerde bulunan ve keşfedilmeyi bekleyen diğer eserlerin ilim dünyasına kazandırılmasına vesile olmasını ümit ederiz.

Yazar Katkı Oranları

Çalışmanın Tasarlanması (Design of Study): AM(%50), MK(%50)

Veri Toplanması (Data Acquisition): AM(%50), MK(%50)

Veri Analizi (Data Analysis): AM(%50), MK(%50)

Makalenin Yazımı (Writing Up): AM(%50), MK(%50)

Makalenin Gönderimi ve Revizyonu (Submission and Revision): AM(%50), MK(%50)

KAYNAKÇA

- Arslan, Ahmet Turan. "Arap Gramerinde İki Avâmil Risâlesi ve Bunların Mukayesesi". *İlam Araştırma Dergisi* 1/2, (1996), 161-176.
- Arvas, Nuh. *Kasım İzniki'nin l'rabu'l-'Avâmil Adlı Eserinin Edison Kritikği*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aslan, Zübeyir. *Sadullah el-Berde'i'nin Hadâiku'd-Dekâik Adlı Eseri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Bağdâdî, İsmâil b. Muhammed Emin b. Mîr Selîm el-Bâbânî el-Bağdâdî. *Hedyyetu'l-'ârifin, es-mâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1951.
- Berde'i, Sa'dullah. *Hadâiku'd-dekâik*. İstanbul: Salah Bilici, 1984.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 4956, vr. 27.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 4995, vr. 36.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 1478, vr. 22.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Ankara: Milli Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 5004, vr. 28.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Amasya: Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi, 05 Ba 1856/1, 1b-11b.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Diyarbakır: Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, 21 Hk 672/2, 51b-63a.
- Berde'i, Sa'dullah. *Şerhu'l-'Avâmil'i'l-Mie*, Konya: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi, 15Hk 987-2, 87b-100a.
- Durmuş, İsmail. "el-Avâmil'i'l-Mie". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/106-107. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şerh" (Hadis) *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/559-560. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî. *Nüzhetu'l-e-libbâ' fi tabakâti'l-üdebâ'*. thk. İbrâhîm es-Sâmerrâî. Zerkâ': Mektebetü'l-Menâr, 3. Baskı, 1985.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah. "Abdülkâhîr el-Cürcânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/247-248. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Hânsârî, Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Müsevî el-Hânsârî. *Ravzâtu'l-cennât fi ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât*. thk. Esedullâh İsmîliyyân. Kum: Mektebetü İsmîliyyân, 1392 h./1972 m.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd ve zuyûluhu*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1417 h./1996 m.
- Hizânetü'l-turâs, Fihrisü'l-mahtûtât*, Riyad: Merkezü'l-Melik Faysal, t.y.
- Hudûdü'l-'âlem mine'l-meşrik ile'l-mağrib*. thk. Seyyid Yûsuf el-Hâdî. Kahire: Dâru's-Sekâfiyye li'n-Neşr, 1323 h./1905 m.
- İbnü'l-Kıfî, Ebü'l-Hasen Cemâlüddîn Alî b. Yûsuf b. İbrâhîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Kıfî. *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1. Baskı, 1982.
- İbnü's-Sâ'î, Alî b. Enceb b. Osmân b. Abdullâh Ebü Tâlib Tâcüddîn b. es-Sâ'î. *ed-Dürrü's-semîn fi esmâi'l-musannifin*. thk. Ahmed Şevki Binebîn ve Muhammed Sa'îd Hinşi. Tunus: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 2009.
- Kallek, Cengiz, "Ebü Saîd el-Berdâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/219-220. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Karabulut, Alî Rıza - Karabulut, Ahmed Turan. *Mu'cemu't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî fi mektebeti'l-'âlem: el-Mahtûtât ve'l-Mahtû'ât*. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 1. Baskı, 2001.
- Karaver, Ümit. *Musannifek'e Nisbet Edilen "Avâmil-i Atik" Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütübi ve'l-fünûn (Keşfü'z-zunûn)*. Bağdat: Mektebetü'l-Mü-sennâ, 1941.
- Küçükzoroğlu, Merve. *Sa'dullâh el-Berde'i'nin "Şerhu'l-Avâmil'i'l-Mie" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Yalova: Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî. *et-Tekmile li-Vefeyâtî'n-nakale*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. (Müessesetü'r-Risâle, 1881.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Merv" (siyasî). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/221-223. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halil b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnaût ve Türki Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.
- Sevdi, Ali, *Arap Gramerinde 'Avâmil Geleneği*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Suzan, Yahya. *Medreselerde Arapça Öğretimi*. Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum), 29 Haziran-1 Temmuz 2012 1/599-614.
- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi es-Sübki. *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*. thk. Mahmûd Muhammed Tanahî ve Abdülfettah Muhammed el-Hulv. Kahire: Matba'atü İsa el-Bâbî el-Halebî, 1386 h./1967 m.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.
- Şensoy, Sedat. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/555-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî. Keşşâfü ıstılâhâti'l-fünûn ve'l-'ulûm. thk. Ali Dehrûc. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 1. Baskı, 1996.
- Tekin, Mahmut. "Sa'dullâh es-Sağîr ve Berde'î'ye Aidiyeti Üzerine Bir İnceleme". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1, (2021), 231-250.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-üdebâ'*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Baskı, 1993.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşki. *el-A'lâm*. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Baskı, 2002.